

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΝΟΜΙΚΩΝ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ

ΤΟΜΕΑΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΜΑΘΗΜΑ: «ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ
ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ»
ΘΕΜΑ: «ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΚΑΙ ΣΤΑΘΜΙΣΗ
ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ»

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ
ΛΕΚΤΟΡΑΣ: ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΑΝΤΩΝΑΤΟΥ ΑΝΝΑ ΜΑΡΙΑ
Α.Μ.: 1340200600682
ΤΗΛΕΦΩΝΟ: 2106198375
ΚΙΝΗΤΟ: 6944619854

ΑΘΗΝΑ 2007

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή
2. Συνταγματικά δικαιώματα: η έννοια
3. Σύγκρουση δικαιωμάτων
  - A. Η έννοια της σύγκρουσης
  - B. Διακρίσεις της έννοιας της σύγκρουσης
    1. Νομική σύγκρουση
    2. Πραγματική σύγκρουση
  - Γ. Το πρόβλημα της σύγκρουσης των δικαιωμάτων
    1. Διαπροσωπική ενέργεια και σύγκρουση των δικαιωμάτων
    2. Τριτενέργεια και σύγκρουση των δικαιωμάτων
  - Δ. Η σύγκρουση δικαιωμάτων και η έννομη τάξη
    1. Ατομικιστική έννομη τάξη και σύγκρουση δικαιωμάτων
    2. Σύγχρονη έννομη τάξη του κοινωνικού ανθρωπισμού και σύγκρουση δικαιωμάτων
4. Στάθμιση συνταγματικών δικαιωμάτων
  - A. Η μέθοδος της ιεράρχησης των συνταγματικών δικαιωμάτων
  - B. Η αρχή της πρακτικής αρμονίας ή πρακτικής εναρμόνισης των συγκρουόμενων δικαιωμάτων
  - Γ. Η θεωρία της στάθμισης συμφερόντων
  - Δ. Η αρχή της αναλογικότητας
5. Η πλαστικότητα της νομικής σύγκρουσης δικαιωμάτων
  - A. Η πλαστική εικόνα της σύγκρουσης των δικαιωμάτων- η πραγματική σύγκρουση και η δικαική άρση
  - B. Η διάκριση της άμυνας απ' την επίθεση
6. Συμπεράσματα
7. A. Περίληψη
B. Summary
Γ. Λήμματα
8. Νομολογία
9. Βιβλιογραφία

1 Εισαγωγή

Η εργασία αυτή αποτελεί μια προσπάθεια προσέγγισης του πολύπλοκου ζητήματος της σύγκρουσης και στάθμισης των δικαιωμάτων. Το εν λόγω ζήτημα έχει ιδιαίτερα απασχολήσει τη θεωρία και την πρακτική εξαιτίας των ιδιαίτερων συνεπειών που επιφέρει η αποδοχή μίας απ' τις απόψεις που κατά καιρούς έχουν διατυπωθεί τόσο για το θέμα αυτό καθαυτό όσο και για την επίλυσή του μέσω της άρσης της σύγκρουσης και της επιλογής ενός εκ των συγκρουόμενων δικαιωμάτων.

Αρχικά θα εξετάσουμε το αντικείμενο της σύγκρουσης και της στάθμισης δηλαδή το συνταγματικό δικαίωμα (την έννοιά του). Έπειτα θα επιχειρήσουμε μια διάκριση της έννοιας της σύγκρουσης σε νομική και πραγματική. Στη συνέχεια θα μας απασχολήσει η εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων στις διαπροσωπικές σχέσεις και ακολούθως το ζήτημα της τριτενέργειας ως προς τη σύγκρουση των δικαιωμάτων. Η τελευταία θα εξεταστεί υπό το πρίσμα της ατομικιστικής έννομης τάξης και στη συνέχεια της σύγχρονης έννομης τάξης του κοινωνικού ανθρωπισμού.

Ως προς τη στάθμιση των συνταγματικών δικαιωμάτων αφού ασχοληθούμε με τις τεχνικές μεθόδους που από τη θεωρία προτείνονται (ιεράρχηση των συνταγματικών δικαιωμάτων, αρχή της πρακτικής αρμονίας των συγκρουόμενων δικαιωμάτων, αρχή της αναλογικότητας) θα διατυπωθούν κρίσεις για το περιεχόμενο της θεωρίας. Τέλος θα μας απασχολήσει η πλαστικότητα της νομικής σύγκρουσης των δικαιωμάτων που έχει ως κατάληξη τη δικαιική άρση της πραγματικής σύγκρουσης.

Όσα προαναφέρθηκαν θα επιβεβαιώνονται από απόψεις έγκριτων νομικών και πανεπιστημιακών δασκάλων καθώς και από νομολογιακές αποφάσεις των οποίων το περιεχόμενο φανερώνει την εφαρμογή των κοινώς αποδεκτών θεωριών στην πράξη.

2 Συνταγματικά δικαιώματα: η έννοια

Είναι δύσκολο για τους θεωρητικούς της νομικής επιστήμης να διατυπώσουν έναν ορισμό πλήρη και σαφή για την έννοια του δικαιώματος. Ένας γενικός ορισμός όπως διατυπώθηκε από τον Regelsberger χαρακτηρίζει ως δικαίωμα «την εξουσία που το δίκαιο απονέμει σ' ένα πρόσωπο για την ικανοποίηση των έννομων συμφερόντων του».¹

Βασικά χαρακτηριστικά της έννοιας του δικαιώματος σύμφωνα με τον παραπάνω ορισμό είναι: 1 Η εξουσία δηλαδή η δύναμη που παρέχεται στο πρόσωπο για να ικανοποιήσει τα συμφέροντά του. 2 Την εξουσία αυτή απονέμει το δίκαιο. 3 Το πρόσωπο στο οποίο απονέμεται είναι συγκεκριμένο και ονομάζεται φορέας του δικαιώματος. 4 Το δικαίωμα χρησιμοποιείται για την ικανοποίηση μόνο εννόμου συμφέροντος.

Συνταγματικά δικαιώματα είναι αυτά που μέσω του συντάγματος παρέχονται στα άτομα ως μέλη του κοινωνικού συνόλου, θεμελιώδη, πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά αποτελούν κατά την αντίληψη του συντακτικού νομοθέτη βασικές εξειδικεύσεις της ανθρώπινης αξίας. Το αμυντικό περιεχόμενό τους στρέφεται κατά της κρατικής και κάθε άλλης εξουσίας, το προστατευτικό περιεχόμενο στρέφεται μόνο προς το κράτος αξιώνοντας την παροχή βοήθειας για την απόκρουση κάθε απειλής, το δε εξασφαλιστικό εφόσον αναγνωρίζεται στρέφεται επίσης προς το κράτος, αξιώνοντας την παροχή των απαραίτητων μέσων για την άσκηση του δικαιώματος.²

Με την ενσωμάτωσή τους στις συνταγματικές διατάξεις τα δικαιώματα αυτά δεν μπορούν να τροποποιηθούν ή να καταργηθούν όπως συμβαίνει με τα υπόλοιπα παρέχοντας έτσι ιδιαίτερες εγγυήσεις στους πολίτες.

Αντικείμενό τους είναι η προστασία βασικών πλευρών της ζωής του ανθρώπου. Κατά συνέπεια αποτελούν συνταγματικές εξειδικεύσεις της ανθρώπινης αξίας, υπόστασης και δραστηριότητας τις οποίες ο συντακτικός νομοθέτης επιλέγει να προστατεύσει ιδιαίτερα.³ Με τη συνταγματική κατοχύρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων παρέχονται στον άνθρωπο εξουσίες πάνω στον εαυτό του όπως η ικανότητα αυτεξουσιασμού, η

---

¹ Δημητρόπουλος Αντρέας, Συνταγματικά Δικαιώματα, Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ' - Ημίτομος Ι, 2005, Σελίδα 101.

² Δημητρόπουλος Αντρέας, Συνταγματικά Δικαιώματα, Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ' - Ημίτομος Ι, 2005, Σελίδα 101.

³ Δημητρόπουλος Αντρέας, Συνταγματικά Δικαιώματα, Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ' - Ημίτομος Ι, 2005, Σελίδα 104.

ικανότητα δράσης στον ευρύτερο κοινωνικό χώρο και συμμετοχής στην κοινωνική, πολιτική και οικονομική ζωή.⁴

Τα συνταγματικά δικαιώματα διακρίνονται ως προς το ουσιαστικό τους περιεχόμενο σε κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά. Έχουν χαρακτήρα ατομικό και κοινωνικό ταυτόχρονα καθώς αναγνωρίζονται υπέρ του ατόμου ως μέλος του κοινωνικού συνόλου. Το περιεχόμενό τους διακρίνεται σε αμυντικό, προστατευτικό και διασφαλιστικό (διεκδικητικό, εξασφαλιστικό). Η ισχύς τους είναι καθολική και αυτό τα διακρίνει από τις παραδοσιακές ατομικές ελευθερίες και τα ατομικά δικαιώματα.

Τα χαρακτηριστικά των συνταγματικών δικαιωμάτων όπως προαναφέρθηκαν διαφοροποιούνται στα πλαίσια της ατομικιστικής έννομης τάξης και της έννομης τάξης του κοινωνικού ανθρωπισμού. Η διαφοροποίηση αυτή αποτελεί τον πυρήνα γύρω απ' τον οποίο περιστρέφεται η προβληματική που εκφράζεται στη θεωρία αναφορικά με τη σύγκρουση και τη στάθμιση των συνταγματικών δικαιωμάτων.

---

⁴ Δημητρόπουλος Αντρέας, Γενική Συνταγματική Θεωρία, 2004, Σελίδα 124.

3 Σύγκρουση δικαιωμάτων

A. Η έννοια της σύγκρουσης

Η ανθρώπινη δραστηριότητα δεν ανταποκρίνεται πάντα στους τύπους που προβλέπουν οι αφηρημένοι κανόνες του δικαίου εξαιτίας των συνθηκών της κοινωνικής και ιδιωτικής ζωής. Έτσι είναι κάθε φορά μοναδική και εξατομικευμένη με αποτέλεσμα να είναι συχνό φαινόμενο δικαιώματα που αφορούν διάφορες περιοχές της ανθρώπινης ζωής να αλληλεπιδρούν ή να επικαλύπτονται. Το πρόβλημα αυτό αντιμετωπίζεται με την υπαγωγή ενός περιστατικού στο πραγματικό των κανόνων δικαίου οι οποίοι κατοχυρώνουν τα συνταγματικά δικαιώματα, η υπαγωγή αυτή όμως δεν είναι πάντα εύκολο να γίνει.

Γίνεται κατανοητό ότι η ανάγκη της αμοιβαίας οριοθέτησης των βιοτικών σχέσεων που ρυθμίζουν καθώς και της ένταξής τους στο συνολικό πλαίσιο της συνταγματικής τάξης κατά τρόπο ώστε να διασφαλίζεται η συστηματική και τελολογική ενότητα του συντάγματος αποτελεί για τα ατομικά και τα κοινωνικά δικαιώματα ίσως το σπουδαιότερο περιορισμό.⁵ Όπως σημειώνει ο καθηγητής Κώστας Χρυσόγονος «πολλές φορές η υλοποίηση ενός κοινωνικού δικαιώματος χωρίς τον αντίστοιχο περιορισμό ενός ατομικού καθίσταται ανέφικτη π.χ. όταν το κράτος απαλλοτριώνει ιδιωτική έκταση με σκοπό ν' ανεγείρει εργατικές κατοικίες (άρθρα 17 παρ. 2 και 21 παρ. 4 του Συντάγματος) ή ακόμη η άσκηση ενός και του αυτού δικαιώματος από πολλούς φορείς του ταυτόχρονα μπορεί να καθίσταται ανέφικτη π.χ. είναι αδύνατη η ταυτόχρονη κίνηση των αυτοκινήτων σε πολυσύχναστη διασταύρωση».

Έτσι μπορούμε να υποστηρίξουμε με γενική έννοια ότι ανακύπτει κάποια «σύγκρουση» ανάμεσα στις συνταγματικά κατοχυρωμένες ατομικές ελευθερίες και τις αρμοδιότητες του δημοκρατικά νομιμοποιούμενου νομοθέτη, αν και ορισμένες φορές η άσκηση της αρμοδιότητας είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την κατοχύρωση της ελευθερίας. Το φαινόμενο της σύγκρουσης των δικαιωμάτων ανάγεται τελικά στο γενικότερο ζήτημα της σχέσης των δικαιωμάτων μεταξύ τους.

Τέλος θα μπορούσε να διατυπωθεί ένας πρώτος και γενικός ορισμός για τη σύγκρουση η οποία αποτελεί την άσκηση ενός θεμελιώδους δικαιώματος από ένα φορέα του που όμως εμποδίζει έναν άλλο φορέα του ίδιου δικαιώματος ή ενός άλλου να το ασκήσει.⁶

⁵ Χρυσόγονος Κώστας, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, 2002, Σελίδα 102.

⁶ Τσάτσος Δημήτρης, *Συνταγματικό Δίκαιο*, Τόμος Γ', *Θεμελιώδη Δικαιώματα*, I Γενικό Μέρος, 1988, Σελίδα 295.

B. Διακρίσεις της έννοιας της σύγκρουσης

1 Νομική σύγκρουση

Υπό νομική έννοια «σύγκρουση δικαιωμάτων είναι η ταυτόχρονη αναγνώριση και νόμιμη άσκηση των δικαιωμάτων περισσότερων φορέων κατά τρόπο ώστε η νόμιμη άσκηση του δικαιώματος του ενός να περιορίζει την επίσης νόμιμη άσκηση του άλλου».⁷ Βασικό χαρακτηριστικό της νομικής σύγκρουσης είναι ότι όλοι οι φορείς ασκούν τα δικαιώματά τους νόμιμα. Παρά τη νόμιμη άσκηση απ' όλες τις πλευρές, θίγεται κάποιο θεμελιώδες δικαίωμα.

2 Πραγματική σύγκρουση

Από τη νομική σύγκρουση διαφέρει η πραγματική, αυτή την οποία το δίκαιο αποδοκιμάζει ως παραβίαση του δικαιώματος του άλλου. Σ' αυτή, ο ένας απ' τους φορείς ενεργεί χωρίς δικαίωμα πέρα από το επιτρεπόμενο δικαιοκ πλαίσιο. Η άσκηση του δικαιώματός του δεν είναι νόμιμη και αποδοκιμάζεται από το δίκαιο. Επομένως δεν πρόκειται για νομική σύγκρουση.⁸

Γ. Το πρόβλημα της σύγκρουσης των δικαιωμάτων

Αφού ορίσαμε την έννοια της σύγκρουσης των δικαιωμάτων μπορούμε να καταλάβουμε ότι προκύπτει πρόβλημα όταν η άσκηση ενός δικαιώματος από ένα ή περισσότερα μέλη της κοινωνίας έχει ως αποτέλεσμα τον περιορισμό ή ακόμη και τη ματαίωση της άσκησης ενός θεμελιώδους δικαιώματος άλλου ή άλλων μελών της κοινωνίας. Αυτό σημαίνει ότι το πρόβλημα της σύγκρουσης είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με το ζήτημα του περιορισμού των συνταγματικών δικαιωμάτων.

Οπουδήποτε εξελίσσεται μια βιοτική σχέση στην οποία παρατηρείται ταυτόχρονη άσκηση θεμελιωδών δικαιωμάτων εκδηλώνονται περιορισμοί ακόμα και αν δεν είναι πάντα εύκολο να τους αντιληφθούμε. Έτσι π.χ. το δικαίωμα της ελεύθερης κυκλοφορίας και διακίνησης που κατοχυρώνεται από το άρθρο 5 παρ. 3 του Συντάγματος περιορίζεται από την απαγόρευση

---

⁷ Δημητρόπουλος Αντρέας, Συνταγματικά Δικαιώματα, Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ' - Ημίτομος Ι, 2005, Σελίδα 238.

⁸ Δημητρόπουλος Αντρέας, Συνταγματικά Δικαιώματα, Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ' - Ημίτομος Ι, 2005, Σελίδα 238.

πρόσβασης σε συγκεκριμένες περιοχές ή από την απαίτηση προηγούμενης άδειας για πρόσβαση ή η ελευθερία της τέχνης μπορεί να περιοριστεί όπως ρητά διατύπωσε η νομολογία του ΣτΕ «η ανάπτυξη και η προαγωγή της τέχνης αποτελούν υποχρέωση του κράτους, αλλά η προστασία της τέχνης νοείται υπάρχουσα όχι επί ζημιά άλλων προστατευόμενων ωσαύτως υπό του Συντάγματος αγαθών».⁹

Η άσκηση των συνταγματικών δικαιωμάτων στις διάφορες πτυχές της ανθρώπινης ζωής οι οποίες συχνά αλληλοκαλύπτονται έτσι ώστε ένα και το αυτό περιστατικό να μπορεί να υπαχθεί στο πραγματικό περισσότερων του ενός κανόνων δικαίου που κατοχυρώνουν συνταγματικά δικαιώματα, διαχέει το πρόβλημα της σύγκρουσης σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας. Στο παράδειγμα του καθηγητή Π. Δαγτόγλου η αστυνομική έρευνα στην κατοικία του Α στην οποία αυτός και οι συνιδεάτες του ασκούν θρησκευτική λατρεία φαίνεται να θίγει το άσυλο της κατοικίας, το δικαίωμα της συνάθροισης, το δικαίωμα της θρησκευτικής λατρείας και τέλος το δικαίωμα της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και συμμετοχής στην κοινωνική ζωή της χώρας όπως κατοχυρώνουν τα άρθρα 5 παρ. 1, 9, 11, 13 παρ. 2 του Συντάγματος.¹⁰

Καθώς δεν είναι συχνές οι περιπτώσεις που θίγεται μόνο ένα συνταγματικό δικαίωμα και μία μόνο συνταγματική διάταξη εμφανίζεται ως εφαρμοστέα, το πρόβλημα της σύγκρουσης συνδέεται άρρηκτα με την ανάγκη οριοθέτησης της βιοτικής σχέσης που ρυθμίζουν τα δικαιώματα κατά τρόπο σύμφωνο με το Σύνταγμα αλλά και τη συνταγματική έννομη τάξη όπως αυτή έχει εξελιχθεί σήμερα μέσα από την ενοποιητική της πορεία. Αυτό σημαίνει ότι το πρόβλημα γεννήθηκε μέσα από τη διαπροσωπική εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων στη σύγχρονη έννομη τάξη του κοινωνικού κράτους δικαίου και κατ' επέκταση υπό το πρίσμα της διαπροσωπικής ενέργειας θα πρέπει να το εξετάσουμε.

1 Διαπροσωπική ενέργεια και σύγκρουση δικαιωμάτων

Το Σύνταγμα βρίσκεται στην κορυφή της πυραμίδας της ιεραρχίας των κανόνων της έννομης τάξης ως προς την τυπική ισχύ του. Επομένως οι συνταγματικοί κανόνες ως τυπικά ανώτεροι απ' τους κανόνες του κοινού δικαίου υπερτερούν όλων χωρίς διάκριση και εφαρμόζονται σε όλες τις βιοτικές περιοχές. Έτσι το Σύνταγμα ρυθμίζει τόσο τις σχέσεις των πολιτών με το κράτος όσο και τις σχέσεις των πολιτών μεταξύ τους αναπτύσσοντας

---

⁹ ΣτΕ 2568/1981.

¹⁰ Δαγτόγλου Π., Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, Τόμος Α, 2005, Σελίδα 128-129.

έτσι διαπροσωπική ενέργεια. Η άποψη αυτή της σύγχρονης ανθρωπιστικής έννομης τάξης που προβάλλει το Σύνταγμα ως καθολικό ρυθμιστή του συνολικού δικαιικού συστήματος (lex universalis) δεν ταυτίζεται με αυτή της παραδοσιακής νομικής θεωρίας και έννομης τάξης.

Κατά την τελευταία το Σύνταγμα και τα δικαιώματα που κατοχυρώνει εφαρμόζονται αποκλειστικά στο δημόσιο και όχι στο ιδιωτικό δίκαιο. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή (δυσιαστική) οι συνταγματικοί κανόνες εφαρμόζονται μόνο στις σχέσεις όπου το ένα μέρος (το άτομο) είναι ο φορέας των θεμελιωδών δικαιωμάτων ενώ το άλλο μέρος (το κράτος) δεν είναι.¹¹ Η εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων στις σχέσεις όπου και τα δύο μέρη είναι φορείς (διαπροσωπικές σχέσεις) παρουσιάζεται σύμφωνα με αυτή την άποψη εξαιρετικά προβληματική. Η διαπροσωπική ενέργεια ανασύρει στην επιφάνεια το πρόβλημα της σύγκρουσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων έτσι όπως αυτό συνδέεται με τον τρόπο εφαρμογής τους στις διαπροσωπικές σχέσεις.

Η ατομικιστική νομική θεωρία της παραδοσιακής επιστήμης και μεθοδολογίας αποδεικνύεται εν τέλει ανεπαρκής ως προς τη δομή και τη λειτουργία της σε σχέση με το ζήτημα της σύγκρουσης των δικαιωμάτων αποδεικνύοντας πως το πρόβλημα μπορεί να λυθεί μόνο στο πλαίσιο της νέας έννομης τάξης του κοινωνικού ανθρωπισμού.

2 Τριτενέργεια και σύγκρουση δικαιωμάτων

Πολλοί θεωρητικοί πιστεύουν πως η σύγκρουση των δικαιωμάτων είναι νοητή στο μέτρο που γίνεται δεκτή η άποψη περί της «τριτενέργειας των θεμελιωδών δικαιωμάτων».¹² Τον όρο «τριτενέργεια» χρησιμοποιούμε όταν αναφερόμαστε στην εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο ιδιωτικό δίκαιο ενώ στον πλήρη ορισμό της, όπως αυτός δίνεται απ' τον καθηγητή Ανδρέα Δημητρόπουλο, ορίζεται ως «η προς τα πρόσωπα κατευθυνόμενη και κυρίως από την κρατική εξουσία πραγματοποιούμενη αμυντική νομική ενέργεια των θεμελιωδών δικαιωμάτων η οποία εξασφαλίζει την ακώλυτη άσκησή τους εξαναγκάζοντας τις απειλητικές αντικοινωνικές δυνάμεις να απέχουν από κάθε προσβολή της ανθρώπινης αξίας».¹³

---

¹¹ Δημητρόπουλος Αντρέας, Συνταγματικά Δικαιώματα, Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ' - Ημίτομος Ι, 2005, Σελίδα 239.

¹² Τσάτσος Δημήτρης, Συνταγματικό Δίκαιο, Τόμος Γ', Θεμελιώδη Δικαιώματα, Ι Γενικό Μέρος, 1988, Σελίδα 295.

¹³ Δημητρόπουλος Αντρέας, Συνταγματικά Δικαιώματα, Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ' - Ημίτομος Ι, 2005, Σελίδα 87.

Η σύγκρουση αυτή γίνεται ιδιαίτερα συχνή αν δεχτούμε την «άμεση» τριτενέργεια των δικαιωμάτων π.χ. στην περίπτωση τοιχοκολλήσεων σε ξένο τοίχο συγκρούεται η ελευθερία έκφρασης γνώμης με το δικαίωμα της ιδιοκτησίας (άρθρο 14 παρ. 1, 17 παρ. 1)¹⁴ και αν όμως η άμεση τριτενέργεια δε γίνει γενικά δεκτή ισχύει όπου την προβλέπει ρητά το Σύνταγμα π.χ. με την κατοχύρωση της ισότητας αμοιβής γενικά χωρίς αυτή να περιορίζεται στους δημοσίους υπαλλήλους (εκ πρώτης όψεως το δικαίωμα της ίσης αμοιβής μπορεί να συγκρουστεί με την ελευθερία των συμβάσεων όπως αυτή απορρέει από την ελευθερία συμμετοχής στην οικονομική ζωή της χώρας που κατοχυρώνεται στο άρθρο 5 παρ. 1 του Συντάγματος). Τη σύγκρουση αυτή λύνει το ίδιο το Σύνταγμα υπέρ του δικαιώματος ίσης αμοιβής αφού η ελευθερία των συμβάσεων, όπως όλα τα δικαιώματα που επικεντρώνονται στο άρθρο 5 παρ. 1 κατοχυρώνεται από το Σύνταγμα μόνο να δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων. Τέτοια δικαιώματα είναι αυτά που προστατεύονται βάσει του Συντάγματος ή από το ίδιο το Σύνταγμα όπως και το δικαίωμα της ίσης αμοιβής.¹⁵

Ωστόσο σύγκρουση δικαιωμάτων υποστηρίζεται ότι υπάρχει και σε περιπτώσεις που δεν τίθεται το θέμα της τριτενέργειας όπως το παράδειγμα που αναφέρει ο καθηγητής Δημήτρης Τσάτσος κατά το οποίο έξω από ένα ναό υπάρχουν ισχυρά μεγάφωνα τα οποία εμποδίζουν κατά τις ώρες της θείας λειτουργίας ακόμη και τη λεκτική επικοινωνία μεταξύ των κατοίκων της περιοχής. Αυτοί αξιώνουν από την πολιτεία να παρέμβει εναντίον του ναού ως πηγή ηχορύπανσης ενώ αντίθετα οι εκκλησιαζόμενοι ζητούν από την πολιτεία να μην ενεργήσει εναντίον τους. Δέκτης λοιπόν των παραπόνων και των δύο πλευρών είναι η κρατική εξουσία.¹⁶

Σύμφωνα με τα παραπάνω γίνεται κατανοητό ότι το ζήτημα της σύγκρουσης των δικαιωμάτων δεν είναι πρόβλημα τριτενέργειας καθώς δε δημιουργεί η διαπροσωπική εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων το ζήτημα της σύγκρουσής τους.¹⁷ Πρόκειται για γενικότερο ζήτημα που απασχολεί την επιστήμη ανεξάρτητα απ' την τριτενέργεια η οποία απλώς φέρνει στο φως την προβληματική γύρω από τη σύγκρουση.

Δ. Η σύγκρουση δικαιωμάτων και η έννομη τάξη

1 Ατομικιστική έννομη τάξη και σύγκρουση δικαιωμάτων

¹⁴ Δαγτόγλου Π., Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, Τόμος Α, 2005, Σελίδα 131.

¹⁵ Δαγτόγλου Π., Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, Τόμος Α, 2005, Σελίδα 131.

¹⁶ Τσάτσος Δημήτρης, Συνταγματικό Δίκαιο, Τόμος Γ', Θεμελιώδη Δικαιώματα, I Γενικό Μέρος, 1988, Σελίδα 295-296.

¹⁷ Δημητρόπουλος Αντρέας, Συνταγματικά Δικαιώματα, Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ'- Ημίτομος I, 2005, Σελίδα 239.

Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενη ενότητα το ζήτημα της σύγκρουσης των δικαιωμάτων γεννάται από τη δομή και τη λειτουργία της ατομικιστικής έννομης τάξης. Από μεθοδολογική άποψη το πρόβλημα προκαλούν οι θεωρίες που δεν εντοπίζουν τη γενική δικαιοκή μεταβολή της ατομικιστικής θεωρίας στη σύγχρονη έννομη τάξη του κοινωνικού ανθρωπισμού και παραμένουν εγκλωβισμένοι στην πρώτη.

Στην ατομικιστική έννομη τάξη αναδύεται το κράτος εκείνο που σέβεται την ανθρώπινη αξία και εκείνα τα δικαιώματα που την εξειδικεύουν εγγυώμενο την παραγωγή του δικαίου κατά ορισμένη διαδικασία και την εφαρμογή του προς όλες τις κατευθύνσεις.¹⁸ Σ' αυτό το πλαίσιο εμφανίζεται το κράτος δικαίου με τη μορφή της κρατικής οργάνωσης κατά την οποία κράτος και δίκαιο συνδέονται στενά αφού το ένα παράγει το άλλο ενώ ταυτόχρονα δεσμεύεται απ' αυτό. Επομένως το κράτος το οποίο παράγει το δίκαιο εγγυάται και επιβάλλει την τήρησή του.

«Κράτος δικαίου» δε σημαίνει «δίκαιο κράτος». Αυτό είναι σημαντικό καθώς το κράτος δικαίου της ατομικιστικής έννομης τάξης είναι προσανατολισμένο στην ατομικιστική ιδέα της δικαιοσύνης. Το κράτος αυτό δεν είναι προστατευτικό-παρεμβατικό αλλά «κράτος αποχής» που έχει την υποχρέωση να μην παραβιάζει το ίδιο τα ατομικά δικαιώματα. Βασικό χαρακτηριστικό του είναι η έλλειψη της υποχρέωσης προστασίας του πολίτη από την ιδιωτική εξουσία (εκτός απ' τη ζωή και την ιδιοκτησία). Έτσι η αμυντική λειτουργία των θεμελιωδών δικαιωμάτων περιορίστηκε μόνο στις σχέσεις δημοσίου δικαίου και η εφαρμογή τους αποκλείστηκε από τις διαπροσωπικές σχέσεις με συνέπεια τα δικαιώματα αυτά να περιέχουν μόνο αρνητική αξίωση στρεφόμενα κατά του κράτους ως αμυντικά δικαιώματα.¹⁹ Το άτομο προστατευόταν μεν από το κράτος όχι όμως και από την ιδιωτική εξουσία μην έχοντας το δικαίωμα να αντιτάξει κατά του προσβάλλοντος τα ατομικά του δικαιώματα αφού αυτά στρέφονται μόνο κατά του κράτους.

Μεγάλο μειονέκτημα της δυαδιστικής θεωρίας είναι το συνταγματικό πρότυπο του μεμονωμένου ατόμου που προβάλλεται, το οποίο δεν είναι υποχρεωμένο να σέβεται τα δικαιώματα και την ελευθερία του άλλου. Η ελευθερία χάνει το κοινωνικό της περιεχόμενο και μετατρέπεται σε ελευθερία των ισχυρών. Γι' αυτό τα ατομικά δικαιώματα απέκτησαν ατομικιστικό χαρακτήρα, ήταν δηλαδή δικαιώματα του ισχυρότερου κατά των αδυνάτων.

---

¹⁸ Δημητρόπουλος Αντρέας, Γενική Συνταγματική Θεωρία, Σύστημα Δικαίου, Τόμος Α', 2004, Σελίδα 167. Μαυριάς Κώστας, Συνταγματικό Δίκαιο, 2004, Σελίδα 89.

¹⁹ Δημητρόπουλος Αντρέας, Τα αμυντικά δικαιώματα του ανθρώπου και η μεταβολή της έννομης τάξης, Σελίδα 55.

Η αντικειμενική σχολή του δικαίου επεδείκνυε για όλα αυτά τη δυσπιστία της, η οποία εγκαταλείφθηκε με την ευρύτερη διάδοση και τη γενική παραδοχή της θεωρίας της «απόλυτης ενέργειας». Με αυτήν τα θεμελιώδη δικαιώματα μετατρέπονται από «νομικό λάβαρο» της υποκειμενικής-ατομικιστικής σχολής του δικαίου σε νομικό λάβαρο της αντικειμενικής σχολής που τονίζει τη σημασία του κοινωνικού χαρακτήρα του δικαίου όπως υποστηρίζει ο καθηγητής Αντρέας Δημητρόπουλος.

Όλα αυτά οδηγούν στο συμπέρασμα ότι το ζήτημα της σύγκρουσης των δικαιωμάτων δημιουργείται και καλλιεργείται από την ατομικιστική νομική παράδοση που με βάση τη «θεμελιώδη νομική έννοια του δικαιώματος» και τα ατομικιστικά νομικά πρότυπα δε θέτει τα όρια της άσκησης των δικαιωμάτων. Η αντίληψη αυτή δε συμβιβάζεται με τον κοινωνικό ανθρωπισμό και την άποψη για την άσκηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου ως δικαιώματα κοινωνικά. Κατά συνέπεια όπως θα δούμε παρακάτω στη σύγχρονη έννομη τάξη δε χωρεί σύγκρουση δικαιωμάτων.

2 Σύγχρονη έννομη τάξη του κοινωνικού ανθρωπισμού και σύγκρουση δικαιωμάτων

Όσα έχουν ήδη ειπωθεί οδηγούν στο συμπέρασμα ότι το ζήτημα της σύγκρουσης ανάγεται στη μεταβολή της έννομης τάξης καθώς αυτή δημιουργείται μόνο στο πλαίσιο της ατομικιστικής και όχι της σύγχρονης έννομης τάξης του κοινωνικού ανθρωπισμού. Άλλωστε η μεταβολή αυτή αποτελεί τη βάση της σύγχρονης συνταγματικής θεωρίας και η σημασία της στο χώρο του συνταγματικού δικαίου είναι κεφαλαιώδης.

Μεταβολή της έννομης τάξης συντελείται στη μορφή του κράτους, στη δομή και τη λειτουργία του πολιτεύματος, στην έννοια του Συντάγματος και στη ρυθμιστική εμβέλεια των συνταγματικών κανόνων άρα και του προβλήματος της σύγκρουσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Στην έννομη τάξη του κοινωνικού ανθρωπισμού το σύστημα δικαίου βασίζεται στην καταστατική αρχή του απαραβίαστου της ανθρώπινης αξίας. «Κοινωνικός ανθρωπισμός» χαρακτηρίζεται η νομική ιδεολογία που απομακρύνεται από την ατομικιστική ολοκληρωτική αρχή και κατοχυρώνει τα ανθρώπινα δικαιώματα που εξειδικεύουν την αξία του ανθρώπου.

Ο κοινωνικός ανθρωπισμός θέτει το αναγκαίο πλαίσιο για την ερμηνεία των συνταγματικών διατάξεων και βασίζεται στην καθολικότητα της εφαρμογής του αμυντικού περιεχομένου των δικαιωμάτων του ανθρώπου δηλαδή στην εφαρμογή όχι μόνο στις σχέσεις κράτους-πολιτών αλλά και στις σχέσεις των πολιτών μεταξύ τους.

Η συνταγματικοπολιτική εξέλιξη οδήγησε σε μια νέα έννομη τάξη ενιαία, που δε διακρίνεται ποιοτικά σε δημόσιο και ιδιωτικό δίκαιο, και αντικειμενική που βασίζεται στην αντικειμενική αρχή του κοινωνικού ανθρωπισμού.

Έτσι γεννήθηκε το κοινωνικό ανθρωπιστικό κράτος.²⁰ Το κράτος αυτό που συνταγματικά υποχρεούται να σέβεται, να προστατεύει και να εξασφαλίζει την ανθρώπινη αξία έχοντας κατεύθυνση την ανάπτυξή της. Όπως ορίζει το άρθρο 25 παρ. 1 του Συντάγματος «τα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου και η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου τελούν υπό την εγγύηση του κράτους». Επομένως τα ατομικιστικά πρότυπα δεν έχουν πια καμία θέση στην ανάπτυξη της νομικής σκέψης καθώς κάτι τέτοιο θα οδηγούσε σε οπισθοδρόμηση.

Στη σύγχρονη έννομη τάξη του κοινωνικού ανθρωπισμού η τριτενέργεια δεν εμφανίζεται ως πρόβλημα αλλά προκύπτει αναγκαία απ' τη δομή και τη λειτουργία της έννομης τάξης. Έτσι αφού η τριτενέργεια δεν οδηγεί στη σύγκρουση των δικαιωμάτων και καθώς το ίδιο ισχύει και για τη διαπροσωπική εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων δεν τίθεται πλέον ζήτημα σύγκρουσης στην έννομη τάξη αυτή.

---

²⁰ Δημητρόπουλος Αντρέας, Γενική Συνταγματική Θεωρία, Σύστημα Δικαίου, Τόμος Α', 2004, Σελίδα 176.

4 Στάθμιση συνταγματικών δικαιωμάτων

Όσοι δέχονται τη σύγκρουση ατομικών δικαιωμάτων δύο ή περισσότερων φορέων του ίδιου ή διαφορετικού δικαιώματος καλούνται για την άρση της να επιλέξουν ποιον κανόνα δικαίου θα εφαρμόσουν. Έτσι οι θεωρητικοί έχουν προτείνει πολλές τεχνικές μεθόδους στάθμισης των συμφερόντων κάποιες απ' τις οποίες θα εξετάσουμε στο σχετικό κεφάλαιο.

A. Η μέθοδος της ιεράρχησης των συνταγματικών δικαιωμάτων

Όσοι υποστηρίζουν πως είναι δυνατή η σύγκρουση των δικαιωμάτων, όπως αυτή έχει περιγραφεί παραπάνω, επισημαίνουν πως η λύση του προβλήματος δεν μπορεί να δοθεί a priori καθώς «όλα τα συνταγματικώς κατοχυρωμένα δικαιώματα έχουν την ίδια τυπική ισχύ»²¹ και η διάκριση του άρθρου 110 παρ. 1 του Συντάγματος σε αναθεωρήσιμα και μη δικαιώματα αφορά μόνο τη διαδικασία αναθεώρησης. Το ίδιο πρέπει να γίνει δεκτό και για την περίπτωση του άρθρου 48 παρ. 1 του Συντάγματος το οποίο επιτρέπει κατά την κήρυξη της χώρας σε κατάσταση ανάγκης να τεθούν εκτός ισχύος ορισμένα μόνο θεμελιώδη δικαιώματα.²² Συνεπώς δεν υπάρχει θέμα in abstracto προτίμησης οποιασδήποτε συνταγματικής διάταξης σε βάρος άλλης εκτός εάν υπάρχει μεταξύ τους «σχέση ειδικότητας».²³

Υπάρχουν θεωρητικοί που υποστηρίζουν πως η σύγκρουση μπορεί ν' αντιμετωπιστεί μόνο με βάση μια εκ των προτέρων αξιολογική ιεράρχηση των δικαιωμάτων και των ελευθεριών π.χ. στην αμερικανική έννομη τάξη όπου οι ελευθερίες χωρίζονται σε «προτιμώμενες (preferred freedoms) και μη».²⁴ Ο καθηγητής Κώστας Χρυσόγονος υποστηρίζει ότι προς αυτή την κατεύθυνση κινείται η απόφαση 13/1999 της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου.²⁵ Σύμφωνα με αυτή η προστασία της ελευθερίας της επιστήμης (άρθρο 14 παρ. 1 του Συντάγματος) και της έκφρασης (άρθρο 14 του

²¹ ΣτΕ 292/84, Ολ., Το Σ 1985, Σελίδα 511 επ.

Χρυσόγονος Κώστας, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 2002, Σελίδα 102.

Δαγτόγλου Π., Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, Τόμος Α, 2005, Σελίδα 132.

Τσάτσος Δημήτρης, Συνταγματικό Δίκαιο, Τόμος Γ', Θεμελιώδη Δικαιώματα, Ι Γενικό Μέρος, 1988, Σελίδα 296.

Μάνεσης Αριστόβουλος, Αι Εγγυήσεις Τηρήσεως του Συντάγματος, Τόμος Ι Εισαγωγή, 1991, Σελίδα 240.

Μάνεσης Αριστόβουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα, Τόμος Α', Ατομικές Ελευθερίες, 1982, Σελίδα 65.

²² Τσάτσος Δημήτρης, Συνταγματικό Δίκαιο, Τόμος Γ', Θεμελιώδη Δικαιώματα, Ι Γενικό Μέρος, 1988, Σελίδα 296.

²³ Χρυσόγονος Κώστας, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 2002, Σελίδα 102.

Μάνεσης Αριστόβουλος, Αι Εγγυήσεις Τηρήσεως του Συντάγματος, Τόμος Ι Εισαγωγή, 1991, Σελίδα 241.

²⁴ Χρυσόγονος Κώστας, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 2002, Σελίδα 102, όπως δανείζεται από τον Κώστα Μαυριά, Η ελευθερία του πολιτικού λόγου κατά το Σύνταγμα των Η.Π.Α., 1978, Σελίδα 59 επ.

²⁵ ΑΠ 13/99 Ολ., Το Σ 1999, Σελίδα 253.

Συντάγματος) «επειδή αποσκοπούν στη διαφύλαξη ύψιστων κοινωνικών αγαθών καλύπτουν και προσβολές του δικαιώματος της προσωπικότητας που τυχόν ενυπάρχουν στην ενάσκησή τους, οι οποίες έτσι, εφόσον δεν προσβάλλεται η αξία του ανθρώπου, δεν είναι παράνομες διότι η προσωπικότητα, και αν θίγεται, έχει στη συγκεκριμένη περίπτωση υποδεέστερη σημασία σε σχέση με το αγαθό των ως άνω ελευθεριών». Προκύπτει έτσι μια ιεράρχηση με κορυφή την αξία του ανθρώπου (καταστατική αρχή του άρθρου 2 παρ. 1 του Συντάγματος) τις ελευθερίες της επιστήμης και της έκφρασης σε δεύτερο στάδιο και υποδεέστερο απ' αυτές το δικαίωμα της προσωπικότητας.

Εν τούτοις ο ίδιος ο Χρυσόγονος σημειώνει ότι «εφόσον ο ίδιος ο συντακτικός νομοθέτης δεν προέβη σε ιεράρχηση των συνταγματικών δικαιωμάτων δεν επιτρέπεται να τον υποκαταστήσει ο δικαστής». Άρα ούτε για το δικαστή υπάρχει σχέση ιεραρχίας μεταξύ των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Προς αυτή την κατεύθυνση κινούνται και άλλοι καθηγητές του συνταγματικού δικαίου όπως ο Π. Δαγτόγλου που διατυπώνει την άποψη ότι «η λύση πρέπει να αναζητηθεί πάντοτε στο Σύνταγμα και τις συνταγματικά θεμελιωμένες αρχές και κυρίως στην αρχή της αναλογικότητας». Μολονότι χαρακτηρίζει «μη θεμιτή» την αφηρημένη στάθμιση των ατομικών δικαιωμάτων ανεξάρτητα από τη συνταγματική τους αλληλουχία, υποστηρίζει την προσπάθεια πρακτικής εναρμόνισης των ατομικών δικαιωμάτων στη συγκεκριμένη εφαρμογή τους.²⁶ Με δεδομένο ότι οι συγκρουόμενες διατάξεις είναι τυπικά ισοδύναμες η σύγκρουσή τους μπορεί ν' αντιμετωπιστεί μόνο βάσει «μιας ad hoc σχέσης προτίμησης ανάμεσά τους, με γνώμονα τη βέλτιστη δυνατή έκβαση στη σύγκρουση των διακυβευόμενων δικαιωμάτων και εννόμων αγαθών».²⁷

B. Η αρχή της πρακτικής αρμονίας ή πρακτικής εναρμόνισης των συγκρουόμενων δικαιωμάτων

Η μέθοδος που αναλύθηκε στην προηγούμενη παράγραφο αντικρούεται από την αρχή της πρακτικής αρμονίας ή πρακτικής εναρμόνισης των συνταγματικών δικαιωμάτων ή διατάξεων.²⁸ Αυτό σημαίνει ότι πρέπει ν' αποφεύγεται η βιαστική στάθμιση των εκατέρωθεν συνταγματικά αναγνωρισμένων αγαθών και μια δημοψηφισματικού τύπου επιλογή ενός με πλήρη παραμερισμό του άλλου. Ο ερμηνευτής και εφαρμοστής του δικαίου οφείλουν να επιδιώκουν την εναρμόνισή τους έτσι

²⁶ Δαγτόγλου Π., Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, Τόμος Α, 2005, Σελίδα 132.

²⁷ Σταμάτης Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, 1997, Σελίδα 345.

²⁸ Χρυσόγονος Κώστας, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 2002, Σελίδα 104.

ώστε το καθένα απ' αυτά να προστατεύεται στο μέτρο που είναι δυνατό. Η αμοιβαία οριοθέτησή τους οδηγεί στην καλύτερη πρακτική εφαρμογή και των δύο, ή των τυχόν περισσότερων, έννομων αγαθών τα οποία κατοχυρώνονται από τις συγκρουόμενες συνταγματικές διατάξεις. Έτσι π.χ. ο περιορισμός της ελευθερίας της οδικής κυκλοφορίας η οποία είναι συνήθης και καθημερινή, για να καταστεί δυνατή η άσκηση του δικαιώματος της ελευθερίας των συναθροίσεων είναι όχι μόνο θεμιτός αλλά και επιβεβλημένος,²⁹ με την προϋπόθεση ότι η συνάθροιση είναι παροδικού χαρακτήρα και διάρκειας μόνο μερικών ωρών. Σε αντίθετη περίπτωση αν π.χ. οι συγκεντρωμένοι καταλάβουν το οδόστρωμα της κύριας εθνικής οδού για είκοσι ημέρες με αποτέλεσμα να παραλύσει η οικονομική ζωή για να επιβάλλουν τις απόψεις τους στην πολιτεία η πράξη τους δε θα μπορεί να στηριχθεί στο δικαίωμα της συνάθροισης καθώς θα θίγει υπέρμετρα την ελευθερία κίνησης μεγάλου αριθμού προσώπων όπως επίσης και την οικονομική ελευθερία.

Συνεπώς η αρχή της πρακτικής εναρμόνισης απαιτεί σεβασμό «της εύλογης σχέσης των χρησιμοποιούμενων μέσων, προς τον επιδιωκόμενο σκοπό ή της συνάφειας του μέσου προς το σκοπό».³⁰ Ο δικαστής λοιπόν οφείλει να λάβει υπόψη τα πραγματικά δεδομένα και να τα εκτιμήσει με τέτοιο τρόπο ώστε οι κρίσεις του να μπορούν να συναντήσουν την ευρύτερη δυνατή αποδοχή.³¹ Επομένως όπως ισχυρίζεται ο Κ. Σταμάτης «η νομική λύση πρέπει να μπορεί να γίνει διυποκειμενικά δεκτή, ακριβώς διότι είναι γενικεύσιμη σε κάθε περίπτωση, ασχέτως προς τα πρόσωπα αυτών που κρίνουν ή κρίνονται κάθε φορά».³²

Όλα όσα προαναφέρθηκαν επιβεβαιώνονται από την υπ' αριθμόν 1/1992 απόφαση του ΣτΕ³³ κατά την οποία «η καταστροφή του δασικού πλούτου της χώρας μας έχει προσλάβει δραματικές διαστάσεις. Υπό τις προϋποθέσεις αυτές η συνδρομή λόγου δημοσίου συμφέροντος που δικαιολογεί τη μεταβολή του προορισμού δάσους, εφόσον προέχει για την εθνική οικονομία μία άλλη χρήση του, θα πρέπει να γίνει δεκτή μόνο σ' εντελώς εξαιρετικές περιπτώσεις και πάντως όχι για οικιστικούς σκοπούς, έστω και να αυτοί συνίστανται σε υλοποίηση της επιταγής του άρθρου 21 παρ. 1 του Συντάγματος».

²⁹ Μάνεσης Αριστόβουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα, Τόμος Α', Ατομικές Ελευθερίες, 1982, Σελίδα 65.

³⁰ Μανιτάκης Αντώνης, Κράτος δικαίου και δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας, 1994, Σελίδα 184.

³¹ Δεληγιάννη Γ., Ο νόμος ή η εύλογη κρίση του δικαστή ως εγγύηση των ατομικών δικαιωμάτων, Το Σ 1990, Σελίδα 12, όπως αναφέρεται στον Κώστα Χρυσόγονο, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 2002, Σελίδα 105.

³² Σταμάτης Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, 1997, Σελίδα 375.

³³ ΣτΕ 1/1992, Ελλ Δνη 1993, Σελίδα 859.

Γ. Η θεωρία της στάθμισης συμφερόντων

Όπως ορίζεται στο άρθρο 25 παρ. 1 εδ. β' του Συντάγματος προκειμένου να διασφαλίζουν την ανεμπόδιστη και αποτελεσματική άσκηση των συνταγματικών δικαιωμάτων τα κρατικά όργανα οφείλουν να αίρουν τις μεταξύ τους συγκρούσεις. Η άρση της σύγκρουσης επιτυγχάνεται με τη στάθμιση των συγκρουόμενων συμφερόντων και την προτίμηση του επικρατέστερου στη συγκεκριμένη περίπτωση συμφέροντος από το αρμόδιο κρατικό όργανο. Η προτίμηση ελέγχεται δικαστικώς καθώς γίνεται κατά διακριτική ευχέρεια απ' την πλευρά του οργάνου.

Ήδη αναφέρθηκε ότι η ιεράρχηση μεταξύ των συνταγματικών δικαιωμάτων, σε γενικό τουλάχιστον επίπεδο δεν είναι νοητή, καθώς θα οδηγούσε σε υποκειμενικές κρίσεις, σε πλήρη ανασφάλεια και σχετικοποίηση των δικαιωμάτων. Η επιλογή του συγκεκριμένου συμφέροντος θα πρέπει να γίνεται με αντικειμενικά κριτήρια σε κάθε ιδιαίτερη περίπτωση ενώ ταυτόχρονα θα πρέπει να επιδιώκεται η στάθμιση των συμφερόντων με τέτοιο τρόπο ώστε να εξασφαλίζεται η μεγαλύτερη δυνατή άσκηση όλων των συγκρουόμενων δικαιωμάτων.

Οι υποστηρικτές της στάθμισης πιστεύουν ότι η προστασία της μίας και ο περιορισμός της άλλης ατομικής ελευθερίας είναι ζήτημα πραγματικό εξαρτώμενο απ' τις συντρέχουσες συγκυρίες.³⁴ Την άποψη αυτή εκφράζει εύστοχα κατά τον καθηγητή Δημήτρη Τσάτσο ο Γ. Μιχαηλίδης Νουάρος ο οποίος μελετώντας τη σύγκρουση του δικαιώματος επί του ιδιωτικού βίου με το δικαίωμα της ελευθερίας του τύπου, καταλήγει στη θεωρία της συγκεκριμένης στάθμισης των αγαθών.³⁵ Η στάθμιση αυτή, όπως ο ίδιος συγγραφέας υποστηρίζει, συντελείται σε επίπεδο αντικειμενικό με βάση τις επικρατούσες κοινωνικές αντιλήψεις αλλά και υποκειμενικό προσδιοριζόμενο από τη βούληση του ενδιαφερόμενου ατόμου. Ωστόσο θα πρέπει πάντα ν' αναζητείται η όσο το δυνατόν πιο αποτελεσματική προστασία και των δύο συγκρουόμενων δικαιωμάτων (αρχή της πρακτικής αρμονίας όπως εκτέθηκε στην προηγούμενη παράγραφο). Ο ερμηνευτής του δικαίου οφείλει να αναζητήσει τη νοηματική ενότητα του Συντάγματος, αφού το Σύνταγμα δεν είναι άθροισμα αλλά σύστημα κανόνων δικαίου, πριν φτάσει στη διαπίστωση της αντίφασης μεταξύ των κανόνων. Μόνο αν η προηγούμενη ερμηνευτική προσπάθεια αποδειχθεί ατελέσφορη κατά τη

³⁴ Τσάτσος Δημήτρης, Συνταγματικό Δίκαιο, Τόμος Γ', Θεμελιώδη Δικαιώματα, Ι Γενικό Μέρος, 1988, Σελίδα 297.

³⁵ Μιχαηλίδης Νουάρος Γ., Το απαραβίαστο του ιδιωτικού βίου και η ελευθερία του τύπου, Το Σ, Θ' 1983, Σελίδα 379, όπως αναφέρεται στον Τσάτσο Δημήτρη, Συνταγματικό Δίκαιο, Τόμος Γ', Θεμελιώδη Δικαιώματα, Ι Γενικό Μέρος, 1988, Σελίδα 297.

συγκεκριμένη συγκυρία, θα πρέπει να γίνεται επιλογή του ενός δικαιώματος σε βάρος του άλλου.

Την ad hoc στάθμιση των πραγματικών και νομικών δεδομένων της κάθε περίπτωσης υποστηρίζει και η νομολογία. Με την απόφαση 810/1977 του Συμβουλίου της Επικρατείας η οποία παραμένει κλασική για τη διατύπωσή της, έγινε στάθμιση μεταξύ των άρθρων 24 παρ. 1 και 22 παρ. 1 σε αντίθεση με τα άρθρα 106 παρ. 1 και 107 παρ. 1 του Συντάγματος. Τα τρία βασικά σημεία της απόφασης που εκφράζουν την παραπάνω άποψη είναι τα εξής: α) «εν τυχόν δε ελλείψει οιασδήποτε φύσεως προστατευτικής νομοθετικής διατάξεως γεννάται εκ των συνταγματικών επιταγών (24 παρ. 1) εν πάση περιπτώσει και δια την διοίκηση ευθεία υποχρέωσις όπως κατά την μόρφωση της κρίσεώς της επί ζητήματος σχέσιν έχοντος προς τα περιών αι συνταγματικά αυτά διατάξεις θέματα, λαμβάνει υπόψιν και τας περί την ως άνω προστασίαν απόψεις, εν συνεκτιμήσει πάντων των συνθετόντων το Εθνικόν συμφέρον λύσεως».

β) «η Διοικήσις οφείλει, εν απουσία, νομοθετικής διατάξεως, να σταθμίζει και να συνεκτιμά πάντας τους εις τας υπ' αριθμόν 22 παρ. 1, 106 παρ. 1 και 107 παρ.1 συνταγματικάς διατάξεις αναφερόμενους παράγοντες, οίτινες δεν αποκλείεται η συγκεκριμένην περίπτωσιν να έχον μάλλον βαρύνουσαν σημασίαν, εν σχέσει προς την υπό του άρθρου 24 παρ.1 του Συντάγματος διαγορευόμενην προστασίαν του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος».

γ) «όταν πρόκειται να εκδοθούν διοικητικά πράξεις, αι οποίες αφορούν πλείονας τομείς δραστηριότητας της Διοικήσεως πρέπει να λαμβάνονται υπόψιν όλοι οι συνθέτοντες το εθνικό συμφέρον παράγοντες και μετά την συνεκτίμησιν και στάθμισιν αυτών, ενόψει και της σπουδαιότητος του επιδιωκόμενου σκοπού και να προκρίνεται κατά την αληθή βούλησιν του νομοθέτου η καλύτερον εξυπηρετούσα το γενικώτερον εθνικόν συμφέρον λύσις, αυτή η ευχέρεια μπορεί να ελεγχθεί από της απόψεως υπερβάσεως των άκρων ορίων της».

Την ίδια πάγια τακτική ακολουθεί έκτοτε η νομολογία του ΣτΕ σε όλες τις ανάλογες περιπτώσεις π.χ. στις αποφάσεις: 3047/80, 262/82, 1615/88, 2281/92 κ.λπ.

Ωστόσο ο κίνδυνος των υποκειμενικών κρίσεων του πολιτειακού οργάνου προβάλλει έντονος κατά τη στάθμιση των συμφερόντων με αποτέλεσμα να εκφράζεται έντονη κριτική για τη συγκεκριμένη μέθοδο. Τον κίνδυνο αυτό επισημαίνει και ο Μάνεσης Αριστόβουλος³⁶ διατυπώνοντας την άποψη ότι «η διακριτική ευχέρεια που έχει σε αυτές τις περιπτώσεις, το

---

³⁶ Μάνεσης Αριστόβουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα, Τόμος Α', Ατομικές Ελευθερίες, 1982, Σελίδα 65.

αρμόδιο κρατικό όργανο πρέπει να ασκείται με κριτήρια αντικειμενικά και όχι με βάση αυθαίρετες κατατάξεις και υποκειμενικές εκτιμήσεις ιδεολογικής ή πολιτικής υφής».

Σε οριακές περιπτώσεις, εκεί που τα συγκρουόμενα και συνταγματικά προστατευόμενα συμφέροντα είναι ισότιμα και ισοβαρή και το κριτήριο της εύλογης λύσης δεν είναι προφανές, η στάθμιση γίνεται πιο δύσκολη. Στη θεωρία των αντικειμενικών κριτηρίων όπως αυτή εκτέθηκε παραπάνω ασκεί κριτική ο καθηγητής Δημήτρης Τσάτσος υποστηρίζοντας ότι δεν υπάρχει πάντα η δυνατότητα αντικειμενικής κρίσης από το δημόσιο λειτουργό ο οποίος καλείται στα πλαίσια της άσκησης της αρμοδιότητάς του να προβεί σε αξιολογικές επιλογές καθώς και αυτός ως άτομο δύναται να μετέχει στην κοινωνική σύγκρουση. Π.χ. όταν κληθεί να σταθμίσει μία σύγκρουση μεταξύ της θρησκευτικής ελευθερίας (άρθρο 13 παρ. 3 του Συντάγματος) και της ελευθερίας του τύπου (άρθρο 14 παρ. 3 του Συντάγματος) και να εκφράσει κρίση σχετικά με το ποιο αγαθό είναι άξιο περισσότερης προστασίας έστω και κατά τη συγκεκριμένη περίπτωση. Η κρίση αυτή έχει από τη φύση της περιεχόμενο ιδεολογικό ή και πολιτικό καθιστώντας έτσι αδύνατη την αντικειμενικότητα.

Τα παραπάνω οδηγούν τον καθηγητή στο συμπέρασμα ότι η αντικειμενικότητα είναι ανέφικτη (αν όχι ανύπαρκτη) και γι' αυτό το μόνο ου θα μπορούσε να ζητήσει η πολιτεία από το όργανό της είναι η αμεροληψία με την οποία επιχειρείται ο αποχωρισμός της αξιολογικής κρίσης του οργάνου από τους ενδεχόμενους δεσμούς του με τα πρόσωπα ή τα συμφέροντα της συγκεκριμένης σύγκρουσης και όχι ο αποχωρισμός από την ιδεολογική και πολιτική συγκρότησή του όπως θα ήταν απαραίτητο αν το κράτος απαιτούσε αντικειμενική κρίση απ' το πολιτειακό όργανο, η οποία θα ήταν αδύνατη.³⁷

Οι παραπάνω επισημάνσεις οδηγούν στο συμπέρασμα ότι μία ορθή λύση που θα είναι άσχετη με την ιδεολογική προερμηνευτική επιλογή του κρίνοντος φορέα του οργάνου δεν είναι πάντα εφικτή.³⁸ Ταυτόχρονα υπάρχουν περιπτώσεις που η σύγκρουση των δικαιωμάτων είναι εγγενής επί παραδείγματι οι διατάξεις του άρθρου 24 για την προστασία του περιβάλλοντος, για τη χωροταξική ανόρθωση της χώρας και για την προστασία των μνημείων και παραδοσιακών περιοχών (παρ. 1, 2 και 6 αντίστοιχα) δε θα μπορούσαν να εφαρμοστούν αν δε γινόταν δεκτό ότι η

³⁷ Τσάτσος Δημήτρης, Συνταγματικό Δίκαιο, Τόμος Γ', Θεμελιώδη Δικαιώματα, Ι Γενικό Μέρος, 1988, Σελίδα 298.

³⁸ Μανιτάκης Αντώνης, Η νομική φύση και ο πολιτικός χαρακτήρας του Συντάγματος, Το Σ 1985, Σελίδα 476, όπως αναφέρεται στον Τσάτσο Δημήτρη, Τσάτσος Δημήτρης, Συνταγματικό Δίκαιο, Τόμος Γ', Θεμελιώδη Δικαιώματα, Ι Γενικό Μέρος, 1988, Σελίδα 299.

πραγμάτωσή τους συνεπάγεται τον περιορισμό της ιδιωτικής ιδιοκτησίας. Έτσι το Συμβούλιο της Επικρατείας σε αρκετές περιπτώσεις έκρινε ότι το άρθρο 24 κατισχύει του άρθρου 17 (αποφάσεις ΣτΕ 1581/1981 και 1239/1982)³⁹ με αποτέλεσμα και σε άλλες περιπτώσεις να κριθούν θεμιτοί σοβαροί περιορισμοί της ιδιοκτησίας όπως π.χ. η θέσπιση σκληρών όρων δόμησης εντός του σχεδίου πόλης όπως η Πλάκα, η Καστέλλα, η Πάνω Πόλη (ΣτΕ 1907-1910/1980) ή εκτός σχεδίου πόλης (ΣτΕ 1519/1980) ή ακόμα και η απαγόρευση δόμησης στην ύπαιθρο (ΣτΕ 1518/1980 και 797/1981).⁴⁰

Οι παραπάνω κρίσεις για τη θεωρία της στάθμισης φανερώνουν την έντονη αμφισβήτηση που υφίσταται και οδήγησε τους θεωρητικούς να αναζητήσουν λύση με βάση την αρχή της αναλογικότητας.

Δ. Η αρχή της αναλογικότητας

Η τελευταία μέθοδος απ' αυτές που έχουν προταθεί για την άρση της σύγκρουσης των συνταγματικών δικαιωμάτων και η μόνη η οποία την επιτυγχάνει τελικά, είναι αυτή που βασίζεται στην αρχή της αναλογικότητας. Μετά από την αναθεώρηση του 2001 αυτή κατοχυρώνεται ρητά από το Σύνταγμα στο άρθρο 25 παρ. 1 εδ. δ' όπου ορίζεται ότι «κάθε είδους περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων πρέπει να σέβονται την αρχή της αναλογικότητας». Επίσης κατά το άρθρο II-112 παρ. 1 εδ. β' του ΣχΕυρΣ, τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας, περιορισμοί επιτρέπεται να επιβάλλονται, μόνο εφόσον είναι αναγκαίοι και ανταποκρίνονται πραγματικά σε στόχους γενικού ενδιαφέροντος που αναγνωρίζει η Ένωση ή στην ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών τρίτων.⁴¹

Η καταγωγή της όπως μας πληροφορεί ο καθηγητής Αντρέας Δημητρόπουλος ανάγεται στο γερμανικό και το γαλλικό αστυνομικό δίκαιο.⁴² Η αρχή της αναλογικότητας (principle of proportionality) επιτάσσει την ύπαρξη εύλογης σχέσης (αναλογίας) ανάμεσα στον επιδιωκόμενο σκοπό και στον περιορισμό του συνταγματικού δικαιώματος, ως μέσου για την επίτευξη του σκοπού. Ο περιορισμός πρέπει να είναι αναγκαίος και κατάλληλος ταυτόχρονα.

³⁹ ΣτΕ 1581/1981, ΣτΕ 1239/1982, ΝοΒ 1983, Σελίδα 113.

⁴⁰ Τσάτσος Δημήτρης, Συνταγματικό Δίκαιο, Τόμος Γ', Θεμελιώδη Δικαιώματα, Ι Γενικό Μέρος, 1988, Σελίδα 300.

⁴¹ Δημητρόπουλος Αντρέας, Συνταγματικά Δικαιώματα, Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ' - Ημίτομος Ι, 2005, Σελίδα 245.

⁴² Δημητρόπουλος Αντρέας, Συνταγματικά Δικαιώματα, Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ' - Ημίτομος Ι, 2005, Σελίδα 246.

Κατά το Γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο (ΓΟΣΔ) ο νομοθετικός περιορισμός πρέπει να ανταποκρίνεται προς τα πράγματα και να θεμελιώνεται στη φύση του πράγματος αφενός και αφετέρου δεν επιτρέπεται στο νομοθέτη να εισάγει περιορισμούς ξένους προς την αρχή της αναλογικότητας. Την αρχή που καθιερώνεται και στα άρθρα 8-1 1 ΕΣΔΑ εφαρμόζει και η νομολογία του ΕΔΔΑ αλλά και το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, του οποίου η νομολογία δέχεται ότι «οι πράξεις των κοινοτικών οργάνων πρέπει να τελούν σε ανάλογη προς το σκοπό σχέση και να μην υπερβαίνουν το απαραίτητο για την επίτευξη του μέτρου» όπως φαίνεται από την απόφαση ΔΕΚ C-359/1992.⁴³

Στην ελληνική νομολογία υπήρχε η αρχή της αναλογικότητας αλλά έκανε αισθητή την παρουσία της μετά το 1984. Εδώ η αρχή της αναλογικότητας παρουσιάζεται ως αποτέλεσμα του κράτους δικαίου. Έχει ιδιαίτερη σημασία αναφορικά με την προσωπική ελευθερία όπως αυτή κατοχυρώνεται από το άρθρο 5 παρ. 3 του Συντάγματος και συγκεκριμένα όσον αφορά στην προσωποκράτηση ως περιορισμό της ελευθερίας αυτής (για την επιβολή προσωποκράτησης ο δικαστής πρέπει να εκτιμά στη συγκεκριμένη περίπτωση αν και κατά ποιο βαθμό το μέτρο αυτό είναι αναγκαίο και πρόσφορο για το συγκεκριμένο οφειλέτη λαμβάνοντας υπόψη όλα τα πραγματικά περιστατικά ενώ δεν αρκεί απλή νομοθετική πρόβλεψη).⁴⁴

Οι δύο άξονες της σχέσης αναλογίας είναι ο σκοπός του νομοθέτη και το μέσο που αυτός χρησιμοποιεί. Ο σκοπός δηλαδή θα πρέπει να είναι σύμφωνος προς το Σύνταγμα όπως δηλώνεται κατά τρόπο επίσημο (δηλωμένος σκοπός) είτε στην αιτιολογική έκθεση είτε στη συζήτηση και διατυπώνεται στα πρακτικά. Η αλήθεια όμως του δηλωμένου σκοπού του νομοθέτη δεν ελέγχεται δηλαδή δεν ελέγχεται η «κατάχρηση της νομοθετικής εξουσίας». Έτσι δημιουργείται ένα «τεκμήριο συνταγματικότητας» κατά το οποίο τα παραγωγικά αίτια της βούλησης του νομοθέτη συμπίπτουν με το δηλωμένο σκοπό.⁴⁵

Κατά τη νομολογία του ΣτΕ οι περιορισμοί πρέπει «να συνάπτονται προς τον υπό του νόμου επιδιωκόμενο σκοπό».⁴⁶ Με αυτή τη βάση ο Αντρέας Δημητρόπουλος παρουσιάζει τα εξής στάδια της μεθόδου της

⁴³ ΔΕΚ C-359/1992, ΝοB 1996, Σελίδα 110 όπως αναφέρεται στον Αντρέα Δημητρόπουλο, Συνταγματικά Δικαιώματα, Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ' - Ημίτομος Ι, 2005, Σελίδα 246.

⁴⁴ Αντρέας Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα, Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ' - Ημίτομος Ι, 2005, Σελίδα 246.

⁴⁵ Τσάτσος Θ., Το πρόβλημα της ερμηνείας εν τω Συνταγματικό Δικαίω, 1970, Σελίδα 28 όπως αναφέρεται στον Αντρέα Δημητρόπουλο, Συνταγματικά Δικαιώματα, Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ' - Ημίτομος Ι, 2005, Σελίδα 247.

⁴⁶ ΣτΕ 2112/1984, Το Σ 1985, Σελίδα 63.

αναλογικότητας: α) Η προσφορότητα, καταλληλότητα (Geeignetheit). Κατάλληλος είναι ο περιορισμός, όταν μπορεί να επιφέρει το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα. Η αρχή αυτή απαιτεί όπως ο εισαγόμενος νομοθετικός περιορισμός αποτελεί κατ' είδος και έκταση πρόσφορο μέσο για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού.

β) Η αναγκαιότητα (Erfoderlichkeit, Notwendigkeit). Αναγκαίος είναι ο περιορισμός, όταν αποκλείεται η επιλογή άλλου, εξίσου μεν αποτελεσματικού, λιγότερο όμως περιοριστικού μέτρου. Αν δηλαδή το ίδιο αποτέλεσμα είναι δυνατόν να επιτευχθεί με μικρότερο περιορισμό, τότε ο επιβαλλόμενος δεν είναι αναγκαίος και κατά συνέπεια δεν είναι σύμφωνος προς την αρχή της αναλογικότητας. Στη νομολογία του ΣτΕ φαίνεται να παγιοποιείται η θέση ότι η έκταση του περιορισμού συνταγματικού δικαιώματος ελέγχεται δικαστικά και κυρίως αν ο περιορισμός υπερβαίνει το αναγκαίο μέτρο.⁴⁷ Εφόσον στο νόμο προβλέπονται περισσότεροι περιορισμοί, η διοίκηση οφείλει να εφαρμόζει τους καταρχήν ηπιότερους.

γ) Αναλογικότητα *stricto sensu* (Verhältnismässigkeit im engeren Sinne, Angemessenheit, Zumutbarkeit, Proportionalität). Στάθμιση συμφερόντων. Στην αρχή της αναλογικότητας εντάχθηκε η στάθμιση των συμφερόντων (Interessenabwägung, Güterabwägung) η οποία αρχικά μάλλον εθεωρείτο ως αυτοτελής μέθοδος.

---

⁴⁷ ΣτΕ 2195/1993, Αρμ. 1994, Σελίδα 738, όπως αναφέρεται στον Αντρέα Δημητρόπουλο, Συνταγματικά Δικαιώματα, Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ'- Ημίτομος Ι, 2005, Σελίδα 247.

5 Η πλαστικότητα της νομικής σύγκρουσης δικαιωμάτων

A. Η πλαστή εικόνα της σύγκρουσης των δικαιωμάτων-η πραγματική σύγκρουση και η δικαιοκή της άρση

Αν γίνει διάκριση ανάμεσα στην πραγματική σύγκρουση καθώς και ανάμεσα στον αμυνόμενο και τον επιτιθέμενο παραμερίζεται η «πλαστή εικόνα» της λεγόμενης «νομικής σύγκρουσης των δικαιωμάτων».⁴⁸ Παραμερίζεται δηλαδή το «νομικοτεχνικό εμπόδιο» που δημιουργείται από την επίδραση της ατομικιστικής νομικής θεωρίας και παραδοσιακής σκέψης η οποία γεννά τη σύγκρουση των δικαιωμάτων.

Στη σύγχρονη έννομη τάξη η ανθρωπιστική αρχή και τα θεμελιώδη δικαιώματα οριοθετούν τα δικαιώματα του κάθε φορέα αναγνωρίζοντας μόνο την εξουσία του ανθρώπου στο άτομό του (αυτεξουσία, αυτοπροσδιορισμός). Επομένως σύγκρουση δικαιωμάτων με την έννοια ότι δύο δικαιώματα συγκρούονται ασκούμενα κατά νόμιμο τρόπο δεν υφίσταται καθώς η νόμιμη άσκηση δεν οδηγεί στη σύγκρουση. Στην πραγματικότητα έχουμε προσβολή δικαιώματος καθώς ο ένας απ' τους δύο φορείς έχει θίξει το δικαίωμα ή τα δικαιώματα του άλλου.⁴⁹

Η σύγχρονη έννομη τάξη ρυθμίζει τα δικαιώματα μόνο ως αρμονικά ασκούμενα και όχι ως αλληλοσυγκρουόμενα. Οι διαφορές που ανακύπτουν ανάμεσα στους φορείς των θεμελιωδών δικαιωμάτων οφείλονται στις πραγματικές συγκρούσεις ανάμεσα στα άτομα και όχι σε συγκρούσεις ανάμεσα στα δικαιώματα. Αποστολή λοιπόν του δικαίου είναι η δικαιοκή άρση αυτών των πραγματικών συγκρούσεων δηλαδή η απονομή της δικαιοσύνης και η επιβολή της αρμονικής συμβίωσης.

Εν κατακλείδι «η εικόνα της σύγκρουσης των δικαιωμάτων είναι πλαστή καθώς προέρχεται από τον ατομικισμό και τις δοξασίες του. Ζήτημα σύγκρουσης δικαιωμάτων στη σύγχρονη έννομη τάξη δεν υπάρχει.»⁵⁰

B. Η διάκριση της άμυνας από την επίθεση

Η αντίληψη για τη σύγκρουση νομίμως ασκούμενων δικαιωμάτων οδηγεί στη στάθμιση των συμφερόντων και αυτή με τη σειρά της στη διακρίβωση του ποιος είναι αμυνόμενος και ποιος επιτιθέμενος. Το ζήτημα

⁴⁸ Δημητρόπουλος Αντρέας, Τα αμυντικά δικαιώματα του ανθρώπου και η μεταβολή της έννομης τάξεως, 1981, Σελίδα 114, 117.

⁴⁹ Δημητρόπουλος Αντρέας, Η συνταγματική προστασία του ανθρώπου από την ιδιωτική εξουσία, Σελίδα 85, Σημείωση 97.

⁵⁰ Αντρέας Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα, Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ' - Ημίτομος Ι, 2005, Σελίδα 242.

δηλαδή που προκύπτει είναι αυτό της διακρίβωσης της άμυνας απ' την επίθεση.⁵¹

Επιτιθέμενος είναι αυτός που παραβαίνοντας τις υποχρεώσεις του προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων ενώ αμυνόμενος είναι αυτός του οποίου τα θεμελιώδη δικαιώματα προσβάλλονται. Η εφαρμογή των αμυντικών δικαιωμάτων αποτρέπει τις επιθετικές συμπεριφορές και προστατεύει τον αμυνόμενο απ' τον επιτιθέμενο. Η προστασία αυτή, αν τοποθετηθεί στα πλαίσια της σύγχρονης πραγματικότητας, είναι η προστασία του αδύνατου από τον ισχυρό αφού η προσβολή των θεμελιωδών δικαιωμάτων προϋποθέτει την πραγματική δυνατότητα του επιτιθέμενου να την πραγματοποιήσει. Για το λόγο αυτό οι παραβιάσεις των θεμελιωδών δικαιωμάτων πραγματοποιούνται συχνά στα πλαίσια των εξουσιαστικών κυριαρχικών σχέσεων χωρίς όμως να είναι αναγκαία η ύπαρξη των σχέσεων αυτών.⁵²

---

⁵¹ Αντρέας Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα, Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ' - Ημίτομος Ι, 2005, Σελίδα 243.

⁵² Αντρέας Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα, Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ' - Ημίτομος Ι, 2005, Σελίδα 228-229.

6 Συμπεράσματα

Όπως αναλύθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια το ζήτημα της σύγκρουσης των δικαιωμάτων που έχει ιδιαίτερα απασχολήσει τη θεωρία και την πρακτική ανάγεται στη μεταβολή της έννομης τάξης από την ατομικιστική θεωρία στη σύγχρονη έννομη τάξη του κοινωνικού ανθρωπισμού.

Σύγκρουση δικαιωμάτων υπό νομική έννοια υπάρχει μόνο στα πλαίσια της ατομικιστικής έννομης τάξης και κατά συνέπεια αποτελεί πλαστή εικόνα καθώς δεν υφίσταται στα πλαίσια του σύγχρονου δικαίου.

Στη θεωρία του κοινωνικού ανθρωπισμού οι μόνες συγκρούσεις που μπορούν ν' αναγνωριστούν είναι οι πραγματικές (de facto) συγκρούσεις των φορέων των δικαιωμάτων και όχι των ίδιων των δικαιωμάτων μεταξύ τους. Έτσι επιδιώκεται η δικαιική άρση τους η οποία αποτελεί και την αποστολή του δικαίου. Σκοπός της δικαιοσύνης είναι ο συμβιβασμός των συμφερόντων και η αρμονική συμβίωση των μελών της κοινωνίας. Προς αυτή την κατεύθυνση θα πρέπει να κινούνται η σύγχρονη θεωρία και η νομολογία εφαρμόζοντας όσο το δυνατόν πιο σωστά το γράμμα του νόμου και του Συντάγματος.

7 Α. Περίληψη

Στην παρούσα μελέτη προσπαθήσαμε να παρουσιάσουμε όλες τις απόψεις που έχουν διατυπωθεί όσον αφορά τη «σύγκρουση και τη στάθμιση» των δικαιωμάτων.

Αφού εξετάσαμε τη σύγκρουση, χωρίζοντάς τη σε νομική και πραγματική, διαπιστώσαμε ότι στα πλαίσια της σύγχρονης έννομης τάξης του κοινωνικού ανθρωπισμού μόνο η σύγκρουση ανάμεσα στα άτομα μπορεί να γίνει δεκτή και όχι η νομική σύγκρουση των δικαιωμάτων τους, ασκούμενων κατά νόμιμο τρόπο.

Οι υποστηρικτές της σύγκρουσης έχουν διαμορφώσει τεχνικές μεθόδους για τη δικαϊκή της άρση. Οι πιο σημαντικές απ' αυτές αναλύθηκαν και διατυπώθηκαν απόψεις σχετικά με την αποτελεσματικότητά τους.

Ολοκληρώνοντας καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η σύγκρουση των δικαιωμάτων αποτελεί «πλαστή εικόνα». Συνεπώς μόνη αποστολή του δικαίου είναι ο συμβιβασμός των εκατέρωθεν συμφερόντων που οδηγεί στην αρμονική κοινωνική συμβίωση.

B. Summary

In the present study we tried to present all the opinions that have been stated in reference to the “conflict and weighing up” of rights.

After examining the term conflict, discriminating the juridical from the real conflict, we came to the conclusion that within the framework of the present legal order of the social humanity only the existence of the conflict between the individuals can be accepted not the juridical conflict of the rights, when those rights are being performed in a legal way.

The supporters of the opinion that the conflict does exist have formed technical methods for its removal in the framework of the law system. The most important of those have been presented in a detailed way and there were stated opinions in reference to its effectiveness.

Finishing the study we come to the conclusion that the conflict of rights is a “fake image” therefore the exclusive mission of the law is the compromising of the interests from both sides, that leads to the harmonious social cohabitation.

Γ. Λήμματα

Σύγκρουση δικαιωμάτων → Clash/ conflict/ collision of interests/ rights

Στάθμιση δικαιωμάτων → Weighting up/ calculating of rights
Συνταγματικά δικαιώματα → Constitutional rights
Ατομικιστικό δίκαιο → Individual law
Κοινωνικό/ ανθρωπιστικό δίκαιο → Social law
Αρχή της αναλογικότητας → Principle of proportionality
Ιεράρχηση δικαιωμάτων / αξιών → Scale of rights/ values
Πλαστικότητα → Falseness

8 Νομολογία

Στις υποσημειώσεις των κεφαλαίων της εργασίας αναφέρεται αναλυτικά που βρίσκονται οι αποφάσεις των δικαστηρίων που χρησιμοποιήθηκαν για να τεκμηριώσουν τις παρατιθέμενες απόψεις. Ενδεικτικά αναφέρονται οι εξής:

ΣτΕ 1518/1980

1519/1980

1907/1980

1910/1980

3047/1980

797/1981

1581/1981

2568/1981

262/1982

1239/1982

2112/1984

1615/1988

2281/1991

1/1992

2195/1993

810/1997 κ. λπ.

Ολ. Αρ. Π. 13/1999

Οι υπόλοιπες βρίσκονται στο κείμενο της εργασίας.

9 Βιβλιογραφία

Δαγτόγλου Π., Συνταγματικό δίκαιο, Ατομικά δικαιώματα, Τόμος Α', 2005

Δημητρόπουλος Αντρέας, Τα αμυντικά δικαιώματα του ανθρώπου και η μεταβολή της έννομης τάξης, 1981

Δημητρόπουλος Αντρέας, Η συνταγματική προστασία του ανθρώπου από την ιδιωτική εξουσία. Συμβολή στο πρόβλημα της τριτενέργειας, 1982

Δημητρόπουλος Αντρέας, Γενική συνταγματική θεωρία, Σύστημα συνταγματικού δικαίου, 2004

Δημητρόπουλος Αντρέας, Συνταγματικά δικαιώματα, Γενικό μέρος, Σύστημα συνταγματικού δικαίου, Τόμος Γ', Ημίτομος Ι, 2005

Μάνεσης Αριστόβουλος, Συνταγματικά δικαιώματα, Ατομικές ελευθερίες, 1992

Μάνεσης Αριστόβουλος, Αι εγγυήσεις τηρήσεως του Συντάγματος, Τόμος Ι Εισαγωγή, 1991

Μανιτάκης Αντώνης, Κράτος δικαίου και δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας, 1994

Σταμάτης Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, 1997

Τσάτσος Δημήτρης, Συνταγματικό δίκαιο, Τόμος Γ', Θεμελιώδη Δικαιώματα Ι Γενικό Μέρος, 1988

Χρυσόγονος Κώστας, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, 2002

Ηλεκτρονική βιβλιογραφία

www.dsanet.gr

www.law.uoa.gr

www.law.uoa/~adimitrop